

UVODNIK

Jani Virk

Nismo

*Ko pa je hrup odsekano
prenehal, smo vedeli: mesec
je star štiri milijarde let.*

Edvard Kocbek, Spreminjanje

Šestega in sedmega aprila je vroč jezik sonca lizal sneg z ljubljanskih ulic. Ljudje so ga z umazanih kupov metali po asfaltu, topil se je in puhtel v zrak ali prenikal v zemljino skorjo. Precej običajen dan na planetu, zgubljenem nekje v vesolju, med milijardami zvezd in planetov. Na zemeljski skorji, tenki kot znamka, nalepljena na nogometno žogo, se dogajajo vsakdanje reči: kulinarčno praznovanje verskega praznika, prepuščanje elektronskim medijem, vojne, klanje živali, plima strahu pred iznajdljivim ubijalskim svetom virusov in bacilov, rojstva, smrti, obrezovanje dreves, pranje avtomobilov, listanje prodajnih katalogov in še in še. Ad absurdum.

Veriga v prah steptanih prednikov je potrebovala nekaj milijonov let, da se je naučila pokončne hoje in potem sta pretekla še dva milijona let, da se je v zrcalu možganov prepoznal človek, ki mu danes rečemo *homo sapiens*, in je začel z majhnimi koraki obvladovati zemljo in dimenzijo svoje duše prenašati v umetnost in mitologijo. V nekaj deset tisoč letih so nastale kulture, v nekaj stoletjih se je razširila tehnična civilizacija, v nekaj desetletjih so jedrska energija in elektronski mediji potisnili planet

z njegovimi prebivalci vred na rob preživetja in zavesti. Hitrost. V nekaj sekundah človeštvo lahko postane *agens* svojega lastnega izbrisa.

Skoraj vsa človeška kultura in civilizacija, ki jo lahko razberemo danes, je pokopana pod iglavcem v ameriški zvezni državi Kolorado. Njegova starost: več kot štiri tisoč šeststo let. Njegovo ime: *Pinus aristata*. Je najstarejši primerek v živalskem in rastlinskem svetu. Med njegove prve letnice so stisnjeni Stonehenge, piramide egipčanskih faraonov, indska civilizacija v Aziji. Nekje ob sredi kolobarjev živijo in umrejo Sokrat, Buda in Konfucij. Ob strune najmlajših letnic potrkvajo težke kaplje kislega dežja in radioaktivni delci jedrskih eksplozij. In dajejo takt turobni žalostinki, ki v molovski frekvenci brni v tlorisu naših živcev.

Znanje se kopiči in zasipa svet s svojimi definicijami. Pajek, ki s trdnega stropa plete mrežo navzdol v praznino. Več ko je znanja, manj je trdnosti. Materija se je razpršila. Prostor se je ukrivil. Človeški geni se drobijo v rokah znanstvenikov. "Ena osrednjih idej dvajsetega stoletja je negotovost, v tem stoletju smo izkusili, da so sistemi, ki so ponujali največjo gotovost, pripeljali do najbolj morilskih posledic," je pred kratkim v intervjuju za *Die Zeit* povedal Salman Rushdie. Treba se je učiti živeti z negotovostjo, z odprto rano sveta; vsak dan, vedno znova, med izhlapenjem časa, ki ga pravzaprav ni.

Naš univerzum naj bi bil imel na začetku deset dimenzij, predvideva astronom Edward Witten, šest od teh se jih je pozneje razsulo in ostale so le štiri: tri dimenzije prostora in ena časa. Ali pa te štiri le zaznavamo in dojemamo? Kakšni prehodi se skrivajo v zatrdlinah časa in prostora? Kako potujejo čustva in misli? Kam prehajajo duše iz teles? Iz česa so kanali, po katerih drsi zavest? Sta prostor in čas v resnici samo razvalini podrte stavbe? Deblo, ki se razpušča in potaplja med tokove mehke, vseobsegajoče vode?

"Vesolje, tam sem jaz doma," je v eni svojih pesmi napisal Gregor Strniša. Naslednja stopnja izrekanja je lahko samo še molk. Potovanje med zvezdami, prodiranje oči v neznošno gostoto črnih lukenj, zasledovanje kometov, deskanje po robovih ukrivljenega vesolja. Zavest, ki se je odlepila od zemlje in se potika po prostranem molku vesolja, je poetična zavest. Beseda, razpršena na križišču deseterih dimenzij. Misel, lebdeča med pripihom ničevja. Zvok, ukrivljen v lotosov cvet.

Na temni strani meseca se razrašča nasilje. Pamet brez distance vodi v propad, brezhibna urejenost uma v brezumje. Večina obsojenih nacistov na nürnberškem procesu je bila visoko izobraženih. Večina med njimi je bila pravnikov. Ideje ubijajo tudi danes, v človeška telesa bruhajo svinec. Nasilje kot tehnika vladanja, od družine, verskih sekt do politike in države. Ubijanje kot princip širjenja in užitek. Razpadajoči svet, kadaver sveta.

Nagonska slepota in tradicija mižanja. Oko ne vidi samega sebe, človek razbija zrcalo, ki mu kaže oko. Mehanizem poslušnosti in lenoba. Ukvarjanje z dimenzijami duha je napornejše od preskušanja zmogljivosti telesa. Eksistencializem in žargon realnosti. Edini smiselni napor je tisti, ki presega realno in sega po nemogočem. Edina prava dimenzija duha je preseganje. In, v obratu nazaj, distanca.

Distanca do sveta in sebe, humor in samoironija. Najbolj človeška dimenzija sveta. V humorju je toplina, v samoironiji dokaz, da nas nekdo v nas opazuje. Kadar nismo tragični, smo smešni. Vedno znova nase lepimo Ikarusovo perje in brezglavo zamahujoč poletimo proti horizontu, vedno znova obležimo na tleh kot goliči in užaljeno kljunarimo. Tragično, več kot tragično, smešno, več kot smešno.

Napuh vedenja: nepotreben, malenkosten, smešen. Človek zadnje resnice ne bo nikoli razumel: veselje je preveč brezmejno, da bi lahko šlo skozi režo zavesti. Zadnja resnica je smrtna, absolutno raztrga srce in razum. Kdor hoče preveč, dobi premalo, kdor hoče vse, dobi nič. Edino dovoljeno izmišljanje svetov: umetnost. "Umetnost imamo zato, da ne propademo ob resnici," je rekel Nietzsche. In tudi to, da je umetnost bolj božanska, močnejša od resnice. Bobneči stavki, a hkrati jasni in preprosti: seveda, resnica je kot tista hladna črna lava iz tanzanijskega vulkana Ol Doinyo Lengai, ki v nekaj urah otrdi in potem kmalu razpade v belkast prah.

Del in celota. Prgišče prahu je vse veselje. Solza, ki zdrsi po obrazu, je zemeljski ocean in vsa vodovja vseh svetov. Praznina v srcu je nič, enak kozmičnemu molku in tišini za brezkončnim horizontom. Ena ljubezen povzema in odslikava vse obraze ljubezni, ko izdihne človek, zadržijo zadnje meje kozmosa.

Privlačnost in odbojnost. Zakon ravnovesja, ki ustvarja življenje. Natančnost, s katero sonca nadzirajo svoje planete. Boj med moškim in žensko, v kateri se nadaljuje človeško pleme.

Mehanizem, ki nas peha v vesolje in veže ob zemljo: v dušah nastajajo pokrajine za umetnost, človek se ozira za bogom.

Edina meja, ki obstaja, je med tem, kar *ni*, in med tem, kar *je*. Ta meja se razteza od začetka do konca vseh vesoljskih prostorov in gre po sredi vsega, kar biva. To sta edini pravi dimenziji vesolja z neskončno, usodno potencialnostjo. Za to mejo je vse brezmejno: brezmejno je, brezmejno ni. Paradoks človeka: nihanje čez to mejo, iz neskončne biti v neskončni nič in nazaj. Med *ni* in *je* je zarit mistični paradoks Eckharta in budistov: zanikanje vsega, kar je v tebi ti, ta zanikovalski *ni* prinese *je*. Ni, kar je časno, je, kar je večno.

Molk je primernejši kot zgovornost: o čemer ne moremo govoriti, moramo molčati, je rekel Wittgenstein. Molk je dosledna drža filozofije, zgovornost umetnosti. Brez zgovornosti v neznosno odprtem prostoru ne bi bilo nobene umetnosti. Umetnost ustvarja nove svetove in izziva molk.

Majhen čudež umetnosti. In najbrž še večji: kako se lahko ob popolnem molku vesolja na Zemlji pojavijo čustvo topline, ljubezni, zavest o ranljivosti drugih, etika? In se za hip zazdijo trajnejši od vesolja, ki se po *velikem poku* še vedno s strahotno hitrostjo širi ali pa mogoče že drvi skupaj. Če fiziki in astronomi pač niso le spregledali, da gre morda za vdih ali izdih neznanega bitja ...

Obstaja linearni zapis, z lepo gladko linijo, vmesnimi umetelnimi figurami in bodičasto poanto. Ki se zarije v membrano razuma in se poučno uskladišči. Obstaja tudi zorni kot tisočletij, milijonov let, večnosti: ta ne vodi nikamor. Kot vodomet kapelj vode, v katerih se mavričasto lomi svetloba, prši naokrog besede: sanjamo, da smo. Smo. V sanjah postajamo večni. Iz večnosti se obračamo iz sanj in gledamo nazaj na Zemljo: nismo.